

KRIZE, SOCIÁLNÍ POJIŠTĚNÍ A DOPADY NA STÁTNÍ ROZPOČET

Jan Bednář

Úvod

Příznaky probíhající celosvětové ekonomické krize lze pochopitelně pozorovat všude kolem nás. Tedy nevyhnou se ani oblasti sociálního zabezpečení. Kardinální celosvětovou otázkou je, jak se existující sociální systémy vypořádají s krizí finančních zdrojů. Dopady na finanční trhy byly značné. Jenom ve Spojených státech amerických spadla hodnota důchodových plánů přibližně okolo 4 trilionů dolarů z toho polovina byla definována v dávkových systémech¹. Přímo zasaženy byly především penzijní důchodové fondy. Investiční růstové fondy, globálně ztratily 43% své hodnoty za rok 2008.¹ Nepřímý dopad vykazují pak systémy průběžného financování¹.

V podmínkách České republiky je zaznamenán pokles výběru pojistného, a to jednak z důvodu zvyšování nezaměstnanosti a poklesu příspěvků, ale rovněž tak poklesu mezd, které jsou vyměřovacím základem pro stanovení částky odvodu. Poslední zásadnější zdroj příjmu představují odvody osob samostatně výdělečně činných (dále jen OSVČ), zde však lze očekávat hlavní pokles až v následujícím roce. V současnosti je prezentován především poklesem úhrad měsíčních záloh důchodového pojištění OSVČ.⁵

Fondů důchodového připojištění se krize nedotkla tolik jako v jiných zemích. Příčinou je jednak jiný charakter těchto fondů a skutečnost, že zákonodárce fondům umožnil pouze velmi konzervativní možnost investování a tím je ochránil před ztrátou jistiny, která ve značné míře postihla některé západoevropské a americké penzijní fondy⁶. V tomto krátkém článku bych chtěl poukázat především na řešení některých aspektů hospodářské politiky spojené s institutem sociálního zabezpečení, které přijala vláda ČR jako řešení současné krize a její dopady do národní ekonomiky.

Cíl a metodika

Cílem článku je upozornit na jednostranné dopady úpravy sociálního pojištění, ke kterým došlo v důsledku řešení dopadu globální krize na českou ekonomiku, na příjmovou část státního rozpočtu a naznačit některé souvislosti a důsledky, které z tohoto vyplynuly.

Použitá metodika je především sekundární analýza dat čerpaných především z údajů Českého statistického úřadu, Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, České správy sociálního zabezpečení a konečně rozborů pracoviště České správy sociálního zabezpečení v Českých Budějovicích.

Výsledky

Řešení přijatá vládami České republiky se dotýkají i změn v oblasti sociálního pojištění a tím i mzdových nákladů a příjmů v celé ekonomice. Novelizace právní úpravy sociálního pojištění⁷ (zákonná úprava platná k 1.1.2009) mimo jiné snižuje odvody na státní politiku zaměstnanosti. A současně od srpna 2009 umožňuje uplatnění slevy na sociálním pojištění.

1. Snížení sazby pojistného na pojištění státní politiky zaměstnanosti

První opatření vlády omezilo čerpání dávek nemocenského pojištění z prostředků státu a přeneslo jejich krátkodobou složku přímo na zaměstnavatele, jako kompenzace došlo

ke schválení snížení odvodů na státní politiku zaměstnanosti (poslední změny byly schváleny v prosinci 2008 v době rozvinuté hospodářské krize!).

Snížením procentuální části odvodů na pojištění státní politiky zaměstnanosti se dále sníží zdroje pro vyplácení podpory v nezaměstnanosti a to v situaci, kdy neexistují žádné rezervy, neboť obě předchozí politické vlády v době ekonomického růstu nevytvořily žádný zdroj pro případ krize, ale naopak ekonomiku dále financovaly deficitně. Tedy snížení pojištění na státní politiku zaměstnanosti generuje další přímé zatížení státního rozpočtu. Toto vedle růstu výdajů na zvyšující se nezaměstnanost vede ke strmému stoupání výdajů státního rozpočtu.

Tabulka 1 - Struktura sociálního pojištění ve vazbě na sazby na politiku zaměstnanosti

	31.12.2008 sazby pojistného	Od 1.1.2009	Sazba pojištění zaměstnanosti 31.12.2008	Sazba pojištění zaměstnanosti 1.1.2009
firmy	26%	25%	1,2%	1,2%
zaměstnanci	8%	6,5%	0,4%	0
zaměstnání celkem	34%	31,5%	1,6%	1,2%
OSVČ	29,6%	29,2	1,6%	1,2%

Zdroj: (589/1992 Sb.)⁷

Z tabulky 1 vyplývá, že absolutně došlo ke snížení o 0,4% u obou skupin plátců. Tento zdánlivě zanedbatelný úbytek představuje však pokles příjmu o ¼ stavu roku 2008. Přesná částka odvodu na státní politiku zaměstnanosti v roce 2008 nebyla v současnosti k dispozici.

Jelikož podle výroční zprávy České správy sociálního zabezpečení² za rok 2008 činily celkové odvody pojistného 375,37 miliard korun, lze jednoduchým výpočtem dospět k částce odvodu na pojištění státní politiky zaměstnanosti ve výši 17,66 miliard Kč. Uvedený pokles by v roce 2008 představoval částku 4,42 miliardy Kč. Jelikož v roce 2009 nelze očekávat růst mezd a naopak jsme svědky stále se zvyšujícího procenta nezaměstnanosti, budou příjmy České správy sociálního zabezpečení s velkou pravděpodobností nižší než v roce 2008. Částka 13,24 miliard Kč tedy s velkou pravděpodobností nebude v roce 2009 dosažena a celkové odvody na pojištění v nezaměstnanosti budou nižší.

Pro srovnání. Výdaje Českého státu na státní politiku zaměstnanosti podle údajů MPSV ČR³ činily v roce 2006 14,20 miliard Kč a oproti roku 2005 se zvýšily o 2,24 miliard Kč. To vše v době výrazného ekonomického růstu a poklesu nezaměstnanosti! Údaje za rok 2007 a 2008 bohužel nejsou v současnosti dostupné.

2 Problém slev na sociálním pojištění

Druhým velmi kontroverzním opatřením řešení krize je sleva na sociálním pojištění a mimořádná sleva na sociálním pojištění, která mimo jiné nemá v právním systému České republiky obdoby, neboť platí zpětně 8 měsíců po nabytí účinnosti zákona.

Slevy na pojistném byly schváleny zákonem č. 221/2009 Sb., který mění ustanovení zákona č.589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. V zásadě se výše slevy na pojistném stanovuje na 3,3% rozdílu mezi 1,15 násobkem průměrné mzdy zaokrouhleného na celé stokoruny směrem nahoru a vyměřovacím základem zaměstnance. Průměrná mzda v roce 2008 dosahovala částky 23.555,- Kč (pramen ČSSZ, ČSÚ). Limitní vyměřovací základ pro uplatnění slevy na pojistném je tedy stanoven na 27.100,- Kč (23.555x1,15). Matematicky lze algoritmus pro výpočet slevy vyjádřit takto:

$$S = \frac{3,3 \times (27100 - VZ)}{100} \quad \text{současně musí platit že} \quad S = \frac{25}{100} \times VZ$$

kde S – je požadovaná sleva
VZ-vyměřovací základ zaměstnance

Dopad slevy na výběr sociálního pojištění je znázorněn v tabulce 2.

Tabulka 2 - Dopad slev na výběr pojistného

Skutečně zjištěné hodnoty					
ČSSZ výběr pojistného 2008	Jihočeský kraj 2008	Jih. kraj 1-8/2008	Jih. kraj 1-8/2009	Měs.prům. výběr. 2009	Uplatněná sleva 1-8
375.370 mil.	18.470 mil.	12.192 mil.	11.356 mil.	1.420 mil.	422 mil.
	4,90 %				
	Kraj/ČR				

Zdroj: ČSSZ², PČSSZ pro Jihočeský kraj⁵, vlastní výpočet

Z tabulky č.2 vyplývá: Jednak, že skutečně výběr pojistného dosahuje za uplynulé měsíce roku 2009 v Jihočeském kraji absolutně nižších hodnot (jedná se o běžné hodnoty!) a to o 868 mil. Kč. Toto snížení je výsledkem poklesu sazby sociálního pojištění, výsledkem poklesu příjmu plátců a konečně i výsledkem poklesu jejich absolutního počtu. Jednak, že dojde k dalšímu snížení výběru pojistného o slevu zúčtovanou do měsíce září za období 1-8/2009 a následné příslušné slevy do konce roku 2009. Celkem sníží v září 2009 slevy příjem ČSSZ v Jihočeském kraji za 1-8/2009 o 422 mil. Kč. Což představuje snížení měsíčního předpisu za měsíc srpen 2009 o 29,7% průměrného odvodu.

Za předpokladu, že poměr výběru Jihočeského kraje a celé České republiky zůstane nezměněn (tj.4,90%), dosahovala by uplatněná sleva v září 2009 za celou ČR částky přibližně 8,612 mld. Kč. za stejných podmínek pak celková uplatněná sleva do konce roku 2009 dosahuje částky 12,918 mld. Kč.

Celkový výběr pojistného se potýká vedle výše uvedených příčin, rovněž s poklesem plateb způsobený poklesem příjmu plátců. Toto se týká zaměstnanců i OSVČ. Svou roli rovněž hraje i absolutní snižování plátců, jako důsledek nezaměstnanosti. Odhadovaný schodek výběru pojistného činí 40,245 mld. Kč. Tato částka představuje přímý důsledek všech uvedených vlivů na státní rozpočet v roce 2008.

Tabulka 3 – Výpočet pojistného (2008)

Skutečně zjištěné hodnoty					
ČSSZ výběr pojistného 2008	Jihočeský kraj 2008	Jih. kraj Ztráta 1-8/2009	Uplatněná sleva 1-8/09	Očekávaný výsl. Jih.kraj	Pokles pojistného ČR
375.370 mil.	18.470 mil.	836 mil.	422 mil.	16 498 mil.	40.245 mil
	4,90 %			1.972 mil	

Zdroj: ČSSZ², PČSSZ pro Jihočeský kraj⁵, vlastní výpočet

Závěr

Obě opatření zatížila státní rozpočet roku 2009 přímou částkou poklesu příjmů nejméně ve výši 17,34 miliard Kč (4,42 snížení odvodů +12,92 slevy na pojistném). Opět pro srovnání: Česká správa sociálního zabezpečení vyplácela v roce 2008 průměrně měsíčně na veškeré druhy penzí 25,46 miliardy Kč (na starobní důchody 18,51 miliard Kč)². Toto snížení státního rozpočtu nastává v situaci, kdy nezaměstnanost roste³. Na konci srpna 2009 bylo podle údajů zveřejněným Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR 493.751 osob bez práce (tj. občanů, kteří se přihlásili na úřady práce a aktivně práci hledají). Měsíční nárůst oproti červenci činil 8.432 osob a meziročně vzrostl o 181.418 osob. V situaci kdy roste počet důchodců (viz tabulka 4) a klesá jejich reálný důchod.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve své zprávě zveřejněné na webových stránkách ministerstva (Průměrný starobní důchod se od ledna 2009 zvýší o 330 Kč /index 5807)³ sice tvrdí, že reálné důchody se v roce 2009 zvýšily o 3,7%, nicméně současně uvádí, že průměrný starobní důchod se v roce 2009 oproti roku 2008 zvýší o 330,- Kč tj. o 3,4%. Rozpornost těchto údajů podtrhuje i dosažená průměrná míra inflace za rok 2008 ve výši 6,3%.⁴

Tabulka 4 - Počty důchodců, časová řada

rok	2004	2005	2006	2007	2008
Počet důchodců	2.625.685	2.645.100	2.683.784	2.719.1161	2.754.011

Zdroj: - Správa o činnosti ČSSZ v roce 2008²

Je otázka, nakolik tato opatření vlády + další opatření z tzv. protikrizového balíčku orientované převážně ve prospěch strany nabídky udržela vyšší zaměstnanost. Slevy na pojistném se promítnou do hospodaření podnikatelů až od září 2009 a pouze do prosince roku 2009. Nicméně očekávaný pokles ve výběru pojistného neumožní valorizaci důchodů v roce 2010, jak už bylo prezentováno současnou vládou ČR. Pokud bychom si vybrali za stálé ceny pro stanovení reálné hodnoty starobních důchodů cenovou hladinu roku 2007, musí k 1.1.2010 reálný starobní důchod vykazovat pokles. Odhadovat, jak velký tento pokles bude, lze nyní těžko, neboť není jasný osud inflace v závěru roku 2009.

Bezprostřední vlivy těchto opatření dopadají především na vládu a státní rozpočet. Snaha o snížení jeho schodku na rok 2010 vedla mimo jiné k zrušení slev na pojistném na rok 2010.

Výše uvedené podpory strany nabídky jsou aplikované obecně na všechny podnikatelské subjekty bez ohledu na to, jak mnoho se jich současná krize dotýká. Např. slevu a snížení pojistného užívají i monopoly typu ČEZ, EON, RWE, kterých se krize zatím příliš nedotkla a dále dosahují srovnatelné zisky jako v minulých letech, rovněž některé banky apod. Tyto firmy transformují získané úspory přímo do svého zisku. Na rozdíl od toho podpora strany poptávky se obvykle dotýká především potřebných, tj. lidí bez zaměstnání, rodin s dětmi, důchodců. V této oblasti zatím k žádnému posunu nedošlo.

Důvodem je především proexportní charakter naší ekonomiky, kde se automaticky předpokládá, že Českou republiku spasí až růst poptávky v zahraničí, především v Německu. Česká ekonomika však není pouze automobilní průmysl, je zde rovněž průmysl potravinářský a široká sféra služeb, které jsou na domácí poptávce mnohem závislejší a kde snižování agregátní poptávky může mít pro řadu firem fatální následky.

Použitá literatura

- [1] Social security in a time of financial crisis ISSA 8.12.2008/ 49088 International social security administration [online]. 2009 [cit. 2009-10-01]. Dostupné z: < www.issa.int
- [2] Česká správa sociálního zabezpečení [online]. 2009 [cit. 2009-10-01]. Dostupné z: <www.cssz.cz
- [3] Ministerstvo práce a soc. věcí ČR [online]. 2009 [cit. 2009-10-01]. Dostupné z: <www.mpsv.cz
- [4] Český statistický úřad [online]. 2009 [cit. 2009-10-01]. Dostupné z: < www.czso.cz
- [5] Rozbory Pracoviště České správy sociálního zabezpečení pro Jihočeský kraj za období rok2008, 1-8/2008, 1-8/2009 Dostupné podle zákona o svobodném přístupu k informacím na adrese: Pracoviště ČSSZ, A. Barcala 1461 370 05 Č. Budějovice.
- [6] Asociace penzijních fondů České republiky 2009 [cit. 2009-10-01].. Dostupné z www.apfcr.cz
- [7] Zákon 589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v platném znění Sbírka zákonů ČR.

Title: Crisis, social insurance and effect to state budget

Název: Krize, sociální pojištění a dopady na státní rozpočet

Author/s: Jan Bednář

Abstract: The reduction of rate labour-market policy insurance is not good solutions in a time of crisis. Social insurance discount are for each of enterpriser. Bat monopoly are not need it, for example ČEZ a.s.. The steps of Czech government give lower income to state budget. On the other hand unemployment is increased. Plenty of people take unemployment benefit and number of retirement age inhabitants grow.

Abstrakt: Snížení sazby pojištění na státní politiku zaměstnanosti není dobrým řešením v době krize. Slevy na sociálním pojištění jsou pro každého podnikatele. Ale monopoly je nepotřebují, například ČEZ a.s.. Kroky české vlády snižují příjmy státního rozpočtu. Na druhé straně nezaměstnanost se zvyšuje. Mnoho lidí pobírá dávky v nezaměstnanosti a počet obyvatel v důchodovém věku se zvyšuje.

Key words: old age pension, social insurance, unemployment benefit, state budget, insurance rate

Klíčová slova: starobní důchody, sociální pojištění, podpora v nezaměstnanosti, státní rozpočet, sazba pojistného

Contact

Ing. Jan Bednář

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Ekonomická fakulta, ekonomika a řízení podniku

Studentská 13, 37005 České Budějovice

jan.bednar@cssz.cz, 737 182 372